

MILICA JAKOVLJEVIĆ
MIR-JAM

IZDANCI
ŠUMADIJE

Autobiografija

Beograd, 2023

Ulica u starom Kragujevcu

Svi smo mi odrasli u tom malom, uzanom Bajonet sokačetu. Ono se prostiralo od Beogradske ulice pa do Prokićevog sokaka, koji je izlazio na Milanovačku ulicu, docnije Miloša Velikog. Presecala ga je Viteška ulica i naša kuća je bila baš prema toj ulici, koja je išla gore ka vašarištu, pokraj kojeg je prolazio put za Gornji Milanovac.

Čisto i veselo bilo je naše sokače. Subotom uveče i četvrtkom deca su zalivala ulicu i čistila velikim metlama, koje su rasle po dvorištu, sušile se, uvezivale za čišćenje avlija i sokaka. Utrkivali smo se ko će bolje da počisti pred svojom kućom. A kuća nije bilo mnogo u tom sokačetu. Na uglu velika Kataniceva kuća, do nje Todorovića, pa trgovca Milovanovića i naša. U Prokićevom sokačetu, koje se zvalo po okružnom načelniku Prokiću, bila je na uglu Milanovačke ulice i Prokićeva sokačeta njihova velika gospodska kuća. Do nje kuća Apostola Nikolića, trgovca koji je imao puno dece i zvali smo ih postolčićima. Preinačili smo prezimena i zvali se Todorovići, Ranovčevići, Mirkovići. Ovi poslednji bili su deca Miloša Mirkovića, direktora gimnazije, i stanovali su prekoputa naše kuće. Nas su zvali načelničićima, po zvanju očevom, što je nama vrlo laskalo.

Uveče kad se zaliju i počiste ulice, iznose se velike klupe, svi posedamo i pričamo. Voleli smo da gledamo zvezdano nebo i da tražimo po nebu Velikog i Malog medveda i Vlašiće. Očekivali smo uvek pad zvezde i sa strepnjom govorili: „Sad je

pobegao jedan rob.“ Verovali smo da kad padne zvezda neko pobegne iz tamnice.

Deca su sedela na svojim klupama i pričala razne priče, a majke sedele na dugim klupama i pretresale svakidašnje događaje i šta je koja kuvala.

Tišina je vladala nad gradom. Tek bi prokasali konji s praporcima Beogradskim sokakom dovozeći putnike iz Aranđelovca. Čula bi se škripa seoskih kola, kukurikanje petlova, mjaukanje mačaka, pa se sve stiša. Sedeli bi pred kapijom dok ne zaszvira vojnička truba za leganje vojnika. Čekali smo onaj poslednji, dug, visok razvučen ton, pa bi onda majke viknule:

– Deco, hajde u kuću!

Na maminu zapovest moralo se odmah ići a naša kuća bi se ispunila životom. Bilo nas je pet sestara i jedan brat... Najstarija, Kata, koju smo od milošte zvali Golubica, bila je već udavača. Važila je za najlepšu devojkicu u Kragujevcu. Voleli smo je najviše, jer je bila visoka, nosila lepe haljine, a što je najvažnije: umela je da priča divne priče. Čitala je stalno romane, neke debele knjige, a gde su bile razne istorije kraljica, grofica i vojvoda. Bilo je i slika u tim romanima i sećam se grofice Dibari, lepe francuske dame, koja je tragično završila na giljotini. Pričala nam je Golubica i o kraljičinom đerdanu, dok bi joj mi držali kanure malog svilenog fula, od koga je ona plela čarape za darove. Te priče su bile tako lepe, dirljive, tragične, da smo slušali bez predaha, sedeći na podu oko nje.

Druga sestra, Vuka, koju smo od milošte zvali Kaja, bila je učenica Više škole, ozbiljna lepa devojkica sanjalačkih očiju i klasičnog profila. Mama je nju najviše volela, jer je bila umiljata i svi smo verovali da se ona mora lepo udati. Ali ona nije mislila na udaju, već samo da završi školu, da postane učiteljica, i da ode u selo.

Treća sestra, Ruža, bila je devojkurak, tek drugi razred Više ženske škole, meni bliža od ostalih sestara, jer sam ja bila

osnovče. Ona je sedela s nama na kapiji i držala predavanje o zvezdama, crtala nam razne slike, najčešće devojke u dugim haljinama, tesnog struka, i te njene slike bile su nam divne. Zora, najmlađa sestrice, bila je slatko, nestašno dete, crne guste kosice, kao šubarica na glavi, pravi okačenjak, koja je pravila nestašluka i zadirkivala sve. Jednom je iz nestašluka bacila mače u bunar, da smo ga jedva izvadili s kofom, a drugi put je rasparala svoje svilene šešire, pa je dobila batina od mame.

Steva, moj brat, bio je ljubimac mamin, njeno jedino muško dete, njen ponos i radost. Tepala mu je Gojko i najviše nežnosti imala za njega. On je bio mirno, lepo dete, poslušno, mnogo poslušnije od Zore, a imao je ime svog dede po majci.

U našem detinjstvu veliku je ulogu igrala baba Petra. Ona je bila naša stara služavka, u našoj kući dvadeset godina. Pošla je s nama iz Gornjeg Milanovca, gde je tata bio načelnik, išla s nama u Knjaževac, Vlaške, pa došla u Kragujevac, i nije nas ostavljala do smrti. Bila je sredovečna žena kad smo mi bili deca, i kao naša staramajka, koju smo morali poštovati. Jedno vreme naša dadilja, ili njanja kako zovu Rusi, koja je govorila lepim jekavskim dijalektom, zvala nas uvek „dijete“ i znala puno priča. Ali najinteresantnija je bila priča o njenom mužu, zvanom Skaka, koji je bio obućar, umro, pa joj se posle javljao u noći, i sve joj je nešto skičalo oko praga. Bio je njen Skaka lukav, napravio jednom čizme od kartona, prodao seljaku, seljak radosno pohita u njima u selo, a čizme se raspale na putu. Proplakala bi baba Petra od Skake, jer je voleo da pije, pa navikla i ona od njega, volela je čašicu rakije, da je nestašna Zora zvala pokatkad Skakavac-pijanac.

Ako bismo naljutili baba Petru, ne bi nam pričala priče, ali kad bi videla njenog Gojka, „njenu sreću“ kako ga je zvala, lice bi joj zasjalo, uzela bi ga na krilo i pričala svojom jekavštinom divne priče. Voleli smo njenu priču o udaji njenoj, davno, vrlo davno, kad su devojke nosile smiljevac na glavi, opasivale

se bajaderom. Voleli smo njenu priču o Trojičnoj vodi, kada je poplavila Zapadna Morava, neka strašna poplava, i baba Petra bila tri dana i tri noći na krovu kuće. Ali niko nije umeo da priča kao naša mila mama.

Moja majka

Zvala se Simka. Bila je rodom iz Vlanče, iz velike porodice Pavlović, koja je bila najbogatija u jaseničkom srezu, prave spahije. Bila su četiri brata: Stevan, Andrija, Ćira i Pajsije. Pajsije se zakaluđerio jer je nesrećno bio zaljubljen, devojka mu se udala, i od žalosti za njom ode u manastir. On je bio učitelj mamin, naučio ju je da čita i piše jer u to doba ženska deca nisu išla u školu. Odavno je bilo kad se rodila moja mama – mirne 1851.

Njena majka, Sinđa, bila je iz Orašca, a preci su joj ratovali s Voždov. Iz Orašca se udala u Vlanču i živeli su u velikoj zadruzi, izrodila je pet kćeri: Nikoliju, Ljubicu, Staniju, Petriju i Simku, moju majku. Petrija je bila udana u Vlanči, Ljubica za kovača u selu, Stanija u selo Draču do Kragujevca u porodici Jagličića, Nikolija za sreskog načelnika Nedića. Tetka Nikolija je umrla, njen muž se oženio drugi put, i iz tog braka su Milutin i Milan Nedić, general. Moja mama je bila prvi put udana u selo Stragare za Aleksandra Tomića. To je bila velika, bogata porodica. Tri brata su bila: Aleksandar, Petar i Laza. A Perin sin je Milutin Tomić, a njegova sestra Simka, udata za Jovu Spalajkovića, mati Miroslava Spalajkovića, bivšeg poslanika u Parizu.

Mamin život je bio čitav roman, i njena pričanja, puna folklora, očaravala su nas decu. Imala je pravi književni talenat i govorila lepim jezikom unoseći u sve lepotu prirode. Kroz njena pričanja upoznali smo njeno selo Vlanču, duboke šume,

vrela, vinograde: čuli huk buljina, videli lepe sabore, i nju, divnu devojkicu, poluvarošanku, na tom saboru. Tu priču smo najviše voleli. A ona je pričala uveče kad poležemo, a i noću da nas uspava, pričala svojim lepim glasom, lagano i uspa-
vljujuće. Smešna nam je bila mamina priča o stricu Andriji i breskvama, njegovoj prgavosti.

– Vinograd divno rodio, breskve već zrele, ima i ranog grožđa, stric Andrija ne dâ zrno da se otkine do Preobraženja. Niko nije smeo ući u vinograd, jer ga je čuvao Andrija. Uoči praznika dođe za preobuku, a moja majka se dogovori s jetrvom da mene i mog strica Krstu pošalju u nedelju zorom u vinograd da naberemo rano grožđe i breskve, a ona će zadržati Andriju. Ustali mi rano, pošli s velikom korpom, a žena i snaha oko Andrije.

„Andrija, mi ćemo ti ispeći lepu pogaču, pričekaj ti da se ispeče. Što žuriš uvek. Umij se i obrij lepo, pa da doručkuješ.“ A za to vreme ja i Krsta već smo u vinogradu, ja berem breskve i grožđe, Krsta na jednom orahu gleda kad će naići Andrija.

„Evo ga!“ viknu mi Krsta, i mi pojurismo kući, jedva stigosmo da damo korpu majci, žene je sakriše, kad upade Andrija, besan, goropadan.

„Oca vam ženskog, što me zadržaste! Vinograd sav obršten. Najlepše breskve mi pokrali, obrali grožđe.“

„Kuku, dešo, ko je to mogao da uradi?“

„A gde su Simka i Krsta?“

„Evo dece! Nisu se ni makli iz kuće.“

„Ah, pušku ću ja, pa ću ubiti kao pseto ko se samo usudi da kroči u vinograd.“ Grdi stric Andrija, a žene se jedva uzdržavaju od smeha, jedva čekaju da on ode, da slade breskve i grožđe.

A bojali su se svi strica Andrije, jer je bio najstariji, sve se radilo u dogovoru, svi su ga morali slušati. Znao se red u kući; znalo se, kad se sme načeti koje vino, kad bermet. Postovi se

svi u kući postili, mrsilo se o velikim praznicima, tad su probali prvi put pršutu od svinja zaklanih za božićnog posta.

No nije bio isti red i u našoj kući, kad se mama udala po drugi put.

Priča o njenoj prvoj udaji bila je tako romantična da smo je molili da nam je ponavlja. Voleli smo kad ona opisuje sebe.

– Bio je sabor u selu a ja obukla novu haljinu. Nosila sam plavu haljinu, plavo atlasno libade, plavo amrelče i fes na glavi. Da, devojke su nosile fes, samo nisu obavijale bareš oko glave. Bareš su nosile udate žene, i po tome se razlikovala devojka od žene. Vručina je bila velika, Sveti Ilija, ja nisam mnogo igrala, stajala sam u hladu, kada me je video moj pokojni Aca.

– A on se smrtno zaljubio u tebe? – pita je Golubica, koja zna šta to znači, jer i ona voli, a mamu kao stid pred nama decom to da kaže, nego zbunjeno odgovara:

– Dopala sam mu se. Bila sam dobra i vredna devojka i iz dobre porodice.

A mi vidimo mamu u plavoj haljini, s njenim lepim plavim očima, belu i rumenu, i ispod plavog suncobrana, i zamišljamo kako je morala biti lepa, jer ona je nama bila uvek lepa, visoka, lepo razvijena, malih usta, fina profila. Nešto blago, toplo zračilo je iz njenog lica, ali umela je da bude energična, imala jaku volju. Njena zapovest se morala slušati. Dosta je bilo da nas pogleda, da znamo šta misli, i jednom što je kazala moralo se zapamtiti. Ali niko nije bio nežniji od nje. Tepala nam je, za svakog imala nežni nadimak, ljubila jutrom dok spavamo, pričala što će nam lepo umesiti i skuvati.

Njene priče su ispunjavale celo naše detinjstvo. Nije tada bilo dečje literature, ali postojala je mamina literatura, usmeno nam je predavala u dušu, bistrila svest, budila u meni i mom bratu ono što će se docnije razviti u nama.

Voleli smo onu njenu strašnu priču o Despiću i Aksovcu, čuvenim razbojnicima u to doba, koji su napali njihovu kuću, po smrti joj muža Ace. Neko počeo da lupa na vratima.

– Ko je? – zapitah uplašeno.

– Otvaraj! Ja sam, Despić.

Zadrhtala sam i uletela u sobu svekru.

– Oče, razbojnici!

On se trese, nemoćan, star i šapuće:

– Ne otvaraj!

A na vratima još jače lupa i nož udara u vrata i seče ih dok kroz prozor urla Aksovac:

– Iseći ću te svu na komade, samo da ti uđem unutra.

– Snaho – govori Despić, koji je blaži – otvori im, jer ako ti uđe Aksovac nećeš se dobro provesti.

Ja poletim, izvučem polugu na vratima a Despić upade a za njim Aksovac s nožem na mene. Vrisnuh od straha a Despić odgurnu Aksovca:

– Nemoj da diraš ženu. Reci mi, snaho, gde je novac?

– Ne znam ništa – mucam ja a jedva se držim na nogama.

Vidim napolju puno razbojnika, a ja sama u kući, s nemoćnim svekrom.

– Govori ti, stari, gde je novac, inače ću te zaklati – dreknu Aksovac.

– Eno, ako ima šta, to je u onom sanduku.

On dohvati furunče, zamahnu njime i udari posred sanduka. Sanduk pršte i prosuše se dukati. Zgrtali su novac rukama i izadoše s pretnjom:

– Da se niste makli iz kuće.

Mama priča, noć se spušta, sve gušći mrak u sobi, mi drhtimo, kao da će se i sada pojaviti Aksovac, znamo da je strašna priča, ali volimo da slušamo.

A posle nam mama peva divne junačke pesme, a mi se gubimo zanosom u daleku davninu, vidimo junake, bojišta, ratove, vlastelu srpsku, naše kraljeve i kraljice.

Ali u životu moje mame bila je baba Peka, snaha Tanaska Rajića, majka njenog svekra Tome Tomića. Babi Peki je bilo

blizu sto godina kada je mama došla u kuću Tomića, a bila je rođena u osamnaestom veku, znala sve borbe s Turcima, zbegove srpske, turske kabadahije, age i begove i njihove zulume.

To su bile istinite priče i mama nam je morala pričati po nekoliko puta svaku priču i to kako su se žene krile i kako je baba Peka jednom išla u šumu da nosi hajducima hranu, a čuje neko dahtanje za sobom. Kad ono za njom trči Turčin da je stigne, jer je bila mlada i lepa žena, pa kad je videla jurnula u šumu, a on za njom, bežala ona, jurio Turčin, ali naiđe srpski hajduk, opali puškom i ubije ga.

Mi slušamo bez daha, a posle nam mama priča kako je Turčin dolazio kući baba Pekinoj, a žene sve posakrivane, pa sedne pred kuću, uzme šargiju i peva:

„Ja posadih đul u bašti...“, pesma je razvučena, tužna, tako daleka, da mi vidimo baštu i ruže, agu s čalmom na glavi i njegovu šargiju u ruci.

Ah, te priče mamine nikad ne zaboravljamo.

Priča nam i o sujeverju narodnom. Verovalo se onda u veštice, vampire. Kuga je bila zla žena koja je išla od kuće do kuće i gde god su bili nečisti sudovi tu je svet umirao. A ona je išla kroz selo i čuli se razni glasovi, fijukanje, cijuk, urlik, možda to duva vetar, ali narod je čuo razne glasove u vetru i to su bile utvare i bolesti koje su morile svet.

Kako su divna mamina pričanja o njivi i šumi, kad je ona spavala u toru, gde su bile ovce, s čobanima, a šuma bila puna glasova, kad se spusti noć, pa se čuju razni glasovi kao: kuvi, kuvi! Kao dul-dul! I hu-hu!

A mi vidimo šumu, mrak, stoletno drveće, i čujemo noćne glasove u šumi. Jeza nas hvata, ali sladak je taj strah, i volimo da slušamo, molimo mamu da priča, hoćemo novu priču, ona da izmišlja. Njena mašta je bujna, to je mašta žene iz naroda, odrasle u prirodi, pokraj drveća, reka, livada; žene iz naroda zapojene narodnim pesmama i istorijom srpskom koju je prepevala s pokoljenja na pokoljenje.

A mama je i pobožna. To je uticaj njenog strica Pajsija, najboljeg monaha i pevača, koji je pevao pred knezom Mihailom. On je bio njen učitelj, naučio ju je da čita i piše, i sem srpskog, uputio je u staroslovenski, da je razumela svaku reč sveštenika u crkvi, svaki apostol i jevandjelje. Pobožna atmosfera vladala je u našoj kući. Molili smo se uvek Bogu pred ikonom, uoči svakog praznika. Ispred ikone stoje mama i tata, a deca za njima. Tata nas sve kadi tamjanom, mi se krstimo i čitamo molitve. Na ikoni je okačen Trojički venčić iz crkve koji smo pleli klečeći. U kući je i velika kita suva bosiljka, koji se čuva kad dođe sveštenik da sveti vodicu uoči praznika. Čuvalo se i staklence bogojavljenke vodice. Nikada nismo bili bez nje za poskurice i mladenčice.

To su za mamu [...] i ona ih je brižljivo čuvala. Postili smo sve postove u godini: božićni, uskršnji, Petrov post i Gospojinski, petak i sreda nisu se smeli mrsiti. Pekmez i crna kafa to nam je bio doručak za vreme posta. Poklade su nam bile obilne, i cela Bela nedelja, uoči poklada, i „fašizme“, kako su se zvali mrsni dani. Na poklade uveče jedemo što više možemo, jer se sutradan jede pasulj, da ništa ne ostane mrsno na nama. Naša baba Petra iznese sve posuđe u baštu i riba ih ceđom, kuva u vodi, riba sto, sve blista, i žuti se. Kuća je toga dana sasvim nameštena i nastaje post za pričest. Svi smo se pričestivali, i tata i mama, i sva deca. S pobožnošću smo postili i nijedno dete se ne bi usudilo da se omrsi. Ti postovi imali su posledice za naš fizički život. Vegetarijanstvo nas je jačalo, unosili smo dosta celuloze u stomak, i nijedno dete nije patilo od stomaka ili lenjih creva.

A kakva je bila radost u kući pred Božić, Uskrs, Petrovdan. Mese se kolači, kolje prase, a još u toku posta se klala svinja, pršute osušili, puna kaca kupusa, puno bure turšije krušaka, sva kuća miriše na limun, vanilu, milibrot. Za decu spremljene nove haljine, nove cipele, kuća okrečena belo, zavese oprane,

krpare na podu čiste. Pretpraznično raspoloženje je u kući, a mama, mila naša majka, rumena, vesela. Svako jutro pevuši tropar svojim lepim glasom. To su bile njene pesme, tropari, a znala je za svaki praznik, budila nas s troparima i unosila mir i sreću u naše detinje duše, i shvatanje o srećnom porodičnom životu.

A tatica je zadovoljan što ona radi i sprema, tepa mami: „Ćero moja – nadgledni kako se uređuje prase“, ona otvara fioku s kolačima da vidi tamo kako je sve lepo ispalo, i svi se pripremamo za večeru i sveti praznik.

Te svečane praznike nikada ne zaboravljamo, osobito za Uskrs. Ustajemo svi u četiri sata ujutru, mlađi idu u crkvu s mamom i tatom, a Golubica i Kaja ostaju da postave sto za uranak, jer se svečano poslužujemo pošto otpevamo tropar: *Hristos vaskrese* ili *Roždestvo Tvoje*.

A posle ručka, u našoj sobi, beloј i čistoj kućici, volimo da nam tata priča svoju životnu istoriju.

Moj otac

On nam priča o svome rodnom selu Živkovicima u okrugu Rudničkom i o njegovom stupanju u osnovnu školu.

– Ja i moj brat Jovan otišli da beremo šljive. Jovan je bio mlađi od mene a meni četrnaest godina. Kad ide pandur i zove Jovana: „Ta moraš da dođeš u školu.“ Nastava nije bila obavezna i panduri su polazili i zvali decu da dolaze u školu. A to je bilo davno. Ja sam rođen 1838. godine a bilo je oko 1852. kad je pandur došao da zove mog brata. On je bio bolešljiv, nije voleo da ide u školu, a ja stariji i jači od njega, skočim sa šljive i kažem panduru: „Ja ću u školu umesto njega.“

– Kuda ćeš ti toliki cipov? Ostani ti dijete, pa radi zemlju i beri šljive.

– A ja odgovorim: „Neću ja više da berem šljive, hoću ja u školu.“ Udarim u plač, odvede me otac u školu, i skrušeno zamoli učitelja: „Molim te, gospodine, primi mi ovo dijete u školu, ono mlađe je slabačko, a ovaj je jači, bolje može da uči.“

I tako učitelj primi mog tatu. Dirali smo ga uvek: „Ti si sa njive otišao u školu.“

Bio je dosta odrastao kada je svršio osnovnu školu i željan nauke sam, bez ičije pomoći krene u Beograd i upiše se u prvi razred gimnazije. Služio je u tuđim kućama, prao sudove a školu učio prema lojanici sveći i doterao do trećeg razreda gimnazije. Pokazivao nam svoje svedodžbe iz gimnazije. Direktor polugimnazije, kako se zvala niža gimnazija, bio mu je neki Arsenije Ristev, a u svedodžbi su bili predmeti: nauka

hristijanska, srbska gramatika, slavenski jezik, latinski jezik, nemački jezik, zemljopis, istorija opšta, matematika, istorija književnosti, krasnopolis i načertanije. U toj svedodžbi iz trećeg razreda imao je tata samo četvorku, koja se beležila sa „vrlo dobar“ iz latinskog, a iz sviju ostalih predmeta bio je odličan, što se označavalo „prevashodan“. Interesantno je u tim svedodžbama da su đaci učili latinski jezik od prvog razreda gimnazije, a kroz sve svedodžbe tata je imao četvorku iz latinskog, znači da nije mnogo voleo latinski a svi ostali predmeti su mu „prevashodni“. I nemački se učio od prvog razreda, ali izgleda da se učio i francuski, jer u svedodžbama stoji zabeležen i francuski jezik, samo se učilo kako je ko hteo. U drugom razredu gimnazije mu je bio direktor Đorđe Mantić.

Pričao nam je tako o školi i cenzorima. Cenzor je bio najstariji đak u školi, koji je vodio nadzor nad đacima. On je javljao nastavniku ko nije došao, ko je bio nestašan, ko nije napisao zadatak. Pošto je tata bio najstariji, on je bio cenzor, i profesori su ga voleli kao poslušnog, siromašnog i odličnog đaka. Jednog dana došao je u školu Ljuba Nenadović i prozivali su đake, pa je i tata govorio.

Posle trećeg razreda gimnazije, tata nije mogao više da uči, jer je mnogo gladovao, već stupi u poljoprivrednu školu.

Svršio je dva razreda poljoprivredne škole, i umesto da se uposli za nekog ekonomu, on dobije za praktikanta u srezu Gružanskom u Kragujevcu.

Kad je postao pisar oženio se. Imao je dva dukata plate, što je iznosilo 24 dinara. U to doba moglo se živeti s dva dukata, ali tada se sve kupovalo na oke, a oka je bila marjaš ili dvadeset para.

Mama je tati bila treća žena. Bio je sreski kapetan u Gruži kad se oženio mamom.

Kapetanovao je u Gruži petnaest godina. A posle kao načelnik, jedan od najboljih načelnika tog doba, odličan policajac,

premeštan iz mesta u mesto, iz Kragujevca u Jagodinu, iz Jagodine u Niš, iz Niša u Gornji Milanovac, odlazi u Knjaževac, pa u Vranje, pa opet u Knjaževac i najzad u Kragujevac. U Jagodini i Nišu je „kaznačej“ politično načelstvo, u Jagodini se ja rađam, a u Knjaževcu moj brat Steva. S najvećom ljubavlju pričala je mama o životu u Nišu. Tu su joj bili najsladi dani, kad je tata bio „kaznačej“, a Bademlić okružni načelnik.

Bio je to pošten svet u Nišu, volela je porodicu tog Ristića, a bilo je i turskih kuća i bula, koje su posećivale mamu. Jef-tinoća je bila u Nišu, lepo su živeli, svuda rado primani. Bili su društveni, voleli da počaste i ugoste u svojoj kući, a sve se kupovalo na oke, jaganjci jeftini, svaka kuća je imala burad s vinom, išlo se u berbe po vinogradima.

Kroz pričanja njihova voleli smo i Vranje i Knjaževac. U Vranju su išli u berbe, a to je moje najdalje sećanje, kad smo išli u jedan vinograd i vraćali se u sumrak. Sećam se kad smo s tatom mati i ja išle u Ristovac, na granično mesto, gde se lično imao sastati s turskim Kar-Milčilanjem, zbog nekih devojaka.

Tamo je otišao s njima da razgovara, a mi u posetu bulama. Sedeli smo na sećiji, na podu i služili su nas ratlukom i kafom.

Bio je tamo uvažen i poštovana ličnost. Pripadao je liberalnoj stranci, svi su ga cenili, i radikali, kao vrlo pravičnog načelnika. Knjaževac, koji je bio radikalno mesto, vrlo je volelo tatu i dva puta je dolazio u to mesto, jer su ga tražili Knjaževčani.

Kao kroz san sećam se kako su ga ispraćali do Tresibabe kad je odlazio, kao da ispraćaju kakvog vladara; i plakali su ljudi opraštajući se s tatom.

U dalekom sećanju je jedan dan u Knjaževcu, kad nam je na ručku bio vladika Melentije i puno sveštenika. Mi, sva deca, dočekali smo u kuću na ulici vladiku, lepo obučeni, ljubili ruku njemu i sveštenicima, a on nam je darivao krstiče.

Volela je mama da priča o tom ručku koji je spremala, i nekom ruskom paprikašu, kuglovima i pitama, jer je bila izvrsna domaćica.

Jednom u Vranjskoj Banji, mama je bila na ručku zajedno s Jovanom Ristićem, tadašnjim namesnikom, i kad je zapitao Ristić: „Šta biste želeli, gospođo, da učinim za gospodina Ješu?“ – tako je zvao tatu – onda je ona odgovorila:

– Želela bih, gospodine namesniče, da ga premestite za načelnika u neko mesto gde ima škola za žensku decu, jer bih volela da ih školujem.

Moja mama, stoički, samouka pismena, shvatila je važnost za vaspitanje ženske dece. O divna moja majko, nikada ti to ne zaboravljamo.

Ristić je održao svoju reč i premestio tatu u Kragujevac, gde je bila Viša ženska škola.

Tata je voleo da nam priča o svojim susretima s kraljem Milanom. Dočekivao ga je u Nišu, Gornjem Milanovcu, Kragujevcu. Jednom prilikom narod je izašao da dočeka kralja koji je ulazio na konju. Bacao je bukete cveća od čega se konj poplaši, jurne i počne da beži. Tate je lepo nestalo. Za vreme ručka nije mogao da jede, a kralj ga pita:

– Šta je vama, Jašo, što ne jedete?

– Veličanstvo, ja sam se prepao kad se vaš konj uplašio.

Kralj se nasmeje i potapša ga po ramenu:

– Ne bojte se! Dobar sam ja jahač.

Laskalo je tati kad je kralj mami kazao za njega:

– To je najpošteniji činovnik u zemlji.

Tata nije bio nepravedan, već pravičan i prema radikalima nacionalcima, kao i liberalima. Kad su nastale mutne prilike u zemlji i kad su zahtevali od tate da goni radikale, on nije mogao da primenjuje stroge mere prema poštenim radikalima, a liberali ga penzionišu.

I tako penzionisani načelnik, ostaje u Kragujevcu i doseljava se u kuću u Bajonet sokačetu.

Bio je tada i dalje uvažena ličnost. Svi su nam dolazili u kuću, siromašni, bogati, radnici, trgovci, činovnici. Isto nas posećivala rodbina sa sela, i stari seljaci iz Gruže, koji su se još sećali „svoga kapetana“, kako su zvali tatu. Znali su ga kao poštenog, pravičnog i svi su ga voleli. Doista, tata je bio oličenje poštenja. Nikad nije mito primio kao drugi što su radili u to doba. A tražili su mito policijski činovnici, bančili za vreme rata. Ništa nije bilo lakše nego doći, dati po sto dukata kapetanu, zamoliti da ispiše sina iz spiska vojnih obveznika, i da ne ide u rat. Dolazili su s tim molbama i k tati, za vreme srpsko-bugarskog i srpsko-turskog rata, ali tata bi ih sve internirao.

Pričala je mama često o jednoj glavi šećera. Došao seljak našoj kući, doneo mami glavu šećera.

– Uzmi, gospođo, ovo sam doneo tebi, to mi učinio nešto kapetan. – Mama, ne znajući, primi glavu šećera i pohvali se tati. Tata vrisne:

– Zar taj nevaljalac da ti donosi glavu, a mora to za vojnika, pa mene preko tebe da podmiti.

Naredio je naredniku da ga odmah nađe, mami da vrati glavu šećera, i nikada nije smela niotkoga ništa da primi.

Bio je tata strog, pošten i pravičan, a prema deci beskrajno nežan. Mama je bila stroža, a on nas je nosio na leđima, davao nam pare za bombone. Jabuku nije hteo da pojede bez nas. Kad služimo za sto, mami je prvo sipao, ali uzimao najmanje parče, a birao sve što je lepše i stavljao nama u tanjir. Bio je duša od čoveka, nežan prema mami, nežan prema deci, sujetan kad donosimo dobre ocene a najviše sujetan da ja donesem svu teku bez ijedne četvorke. I tada nam je davao za svaku peticu po groš, za četvorku trideset para, što nam se uhvati po tri dinara, jer je dinar imao pet groša.

Kad su ga penzionisali, radio je u bašti. Imali smo ogromnu gradinu [...], gde je bila sva zelen: boranija, krompiri, patlidžani, rotkvice. Golubica je gajila cveće, a mama gradinu [...] i duge leje luka. Jedna staza od trave išla je kroz gradinu [...], a pokraj plotova visoki slez, makovi i suncokreti. Mi smo zalivali cveće i vadili s večeri vodu. Sva deca morala su da rade. Naš je posao bio čišćenje dvorišta i sokaka i zalivanje bašte. Prali smo i noge, jutrom ga polivali kad se umiva, a svi morali da peremo ruke pre ručka i večere. Čistili smo mami boraniju i krompir. Jutrom su ulicama prolazili baštovani s kolima i vikali: „Ajde krompir, boranija, krastavci, zelen...“ Zastajkivali su pred kućom i žene su kupovale to što nemaju u svojoj bašti. A kad stižu patlidžani, boranija i paprike, mama nije kupovala više od baštovana.

Letnjih dana, ujutro tata nas vodio u šetnju. To su nam najslađa sećanja. Išli smo drumom ka selu Petrovcu, koji je vodio u Arandjelovac ili put Divostina, pokraj mladih šumarica, mirisnih, hladovitih, pa prolazili pokraj ciganskih kuća. Tu je bilo cigansko naselje, male kućice te vire kao kolibice i puno čupave bosonoge i golišave dece, crnih očica koja su sačekivala svake kočije, trčala za njima i tražila novac. Šarenoliki čeragaški život video se iz svake kolibe, čula se pesma violina, ili lupa čekića, deljanje korita, kašike i strunice. Brali smo usput kupine ili nas tata vodio na bostan, jer su pokraj drumu bili baštovanluci i puno lubenica i dinja.

Dečaci su nosili velike zmajeve i Stevičina ljubav bio je zmaj i kliker staklenac. Zmaj mu je pravila Golubica, vezivala za dugačak kanap, i izvan grada on ga je puštao. Zmaj se izvijao, penjao sve više i više. Događalo se da se otkine, zakači za drvo i nestane visoko na nekoj banderi i leprša se.

U zelenoj mirisnoj prirodi, gledali smo daleki humanizam i čežnja se javljala u nama da budemo što dalje preko sviju planinskih ogranaka, da vidimo šta je tamo. Brali smo usput

cveće, tražili detelinu sa četiri lista, skupljali interesantno lišće i Stevo je to presovao. U njemu se već javljao instinkt botaničara. Imao je zbirku lišća i leptira i raznovrsne klikere.

Vraćali smo se kući umorni i preplanuli od sunca, a naše Bajonet sokače smirilo bi se do četiri sata. Onda smo odlazili u veliki čair, duž Prokićeva sokaka, jedna prazna koliba, nekada voćnjak, poneko drvo se još nalazilo i duboka krečana obrasla travom.

Devojčice su donosile ručni rad, plele čarape od razna fula, koji nije bio skuplji od groša kanure. Bile su sve moguće boje: teget, žuto, roze. Otpočinjale su čarape s „ranflom“, pa nastavljalje pravo, preko sredine su bile šare od dve boje, ili cela čarapa dve pravo, dve obrnuto ili „cvajdir i frket“. Dečaci su igrali „anidžice“ ili klis, a devojčice su sedele na travi i plele uz pesmu. Svi smo bili okupljeni: Apostolčići, Prodanovčići, Markovčići, i pesma se orila celim sokakom. Starije devojčice, koje su bile u Višoj školi, znale su lepe školske pesme, a predavao im je Josif Ce, kompozitor, a bilo je i ženskih pesama, nežnih, tužnih, nacionalnih, što smo voleli i svi pevali u horu. Lepa je bila jedna pesma: „Srpska roda mi smo kćeri, Srpkinja nas majka rodi“... i pesma *Mladi mornar*, koju smo najviše voleli:

*Dok beše
Više moje mlade njive,
Plamtela je munja, grom,
Dizali se burni vali,
Lomili mi čamac mali,
Svojom srdžbom pomamnom...*

Pesma se širila kao talasi, a naši tanki glasići su se daleko izvijali, da smo zamišljali plavo more, mornara u čamcu i velike burne talase.

Mi nismo tada znali more, niti smo ga imali. Pevali smo i ljubavne pesme, voleli *Na te mislim, Što se bore misli moje i Samrtnicu pesmu moju*.

U pesmi, pričama, prirodi, prolazilo je naše detinjstvo. Ali nas decu interesuje i politika. Bajonet sokače je podeljeno u dva protivnička tabora: radikalčiće i liberalčiće. Radikalčići su deca Miloša Markovića a liberalčići mi, jer nam je tata liberal, a Prodanovčići, naprednjačići. Pratimo živo izbore, i čija stranka pobedi, ti s barjačićima trče ulicama manifestujući: „Živeo Pašić! Dole Ristić!“

Ali svi ti očevi liberali, naprednjaci i radikali žive u prijateljstvu. Miloš Marković stanuje prekoputa naše kuće i naši očevi se lepo slažu. Majke idu jedna drugoj u posete. Dolazi nam u goste Lepa Simović, čiji je muž liberal, a tata i gospodin Toma Simović najbolji su prijatelji i drugovi.

Mi imamo svoju dečju literaturu: priče o američkim crvenokošcima. To su male sveščice od pet para, koje kupujemo, i čitamo s oduševljenjem o borbi belih koji se došli iz Evrope da osvoje Ameriku. Dalek nam je taj kontinent i volimo da čitamo o tome. Imamo i *Galebovu stenu*, jednu veliku priču o crncima i belom čoveku, koga su uhvatili garavi i hteli da pojedu. A on skočio s Galebove stene u more i pobjegao. Bila je slika, kako ga hvataju mrežom, a mreža se vidi dok su vukli preko Galebove stene i beli čovek beži.

U tom Bajonet sokačetu prolaze četiri godine osnovne škole. Mica, ćerka Milana Mirkovića, i ja, pošle smo u prvi razred. Svi smo odlični đaci, kao i Steva. U školi je bio uzoran poredak. Odlični đaci preslišavaju slabije. Za vreme časa u razredu stoji u svakom uglu po jedan prut, i stišava: račun, zemljopis ili srpski jezik. Bile smo kao pomoćnice učiteljicama. Rđav đak ne odlazi na odmor, pa ostaje s njim i odlični da ga stišava. Klečalo se po podu i dobijale packe. I što je bilo otopljeno uvo od vučenja.

Najbolja kragujevačka učiteljica u to doba bila je Darinka Janković, docnije Panić, poznata predsednica *Srpske majke* i veličina na humanom polju. Kod nje sam učila treći razred. Bila je visoka, lepa, ali stroga. Njen razred je bio najbolji. Majke su volele da im devojčice budu njeni đaci a muškarci da budu kod učitelja Milutina Nikolića. To je bio strog učitelj, vrlo spreman, čiji su đaci bili besprekorna deca. Kod njega je moj brat učio četvrti razred.

Bio je tada običaj da se učiteljima nosi regracija: svakog Božića i Uskrsa nosili smo „milibrot“ pogačicu, a s jeseni, početkom školske godine, teglu slatka. U toku školske godine učenici su svojim učiteljima donosili kolače, čokolade, bombone i cveće. Bojali smo se učiteljica i poštovali ih. Ako sednemo pred kapijom, a učiteljica ide, stojeći je dočekamo još izdaleka.